

DERMOT TURING

X, Y, Z

– az Enigma feltörésének
igaz története

TYPOTEX

A könyv kiadását a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

A fordítás a következő kiadás alapján készült:
X, Y & Z. The Real Story of How Enigma Was Broken
Authorised translation from the English language edition
published by The History Press
© Dermot Turing, 2018. All Rights Reserved
Hungarian translation © Gyárfás Vera, 2020
Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2020
Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

Lektorálta:
Kovács Zoltán történelemtanár
Wetl Ferenc matematikus

ISBN 978 963 493 103 4

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról és akcióinkról a www.typotex.hu
és a facebook.com/typotexkiado oldalakon értesülhet.

Typotex Kiadó
Alapította Votisky Zsuzsa, 1989
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Németh Kinga
Főszerkesztő: Horváth Balázs
Felelős szerkesztő: Széll Szilvia
Tördelés: Fodor Gábor
Borítóterv: Somogyi Péter
Fotó: Gary Warnimont / Alamy Stock Photo
Készült a Séd Kft.-ben, Szekszárdon
Felelős vezető: Dránovits Anna

TARTALOM

Előszó	9
Szereplők	11
Időrend	15
Bevezetés	22
1 <i>Sehol</i>	27
2 A király belépője	41
3 Erős tollak	60
4 A Vörös Pimpernelek	79
5 „Hogyan jutott a jóhír Gentből Aachenbe”	108
6 Szörnyszülött	126
7 A kristálytükör meghasadt	141
8 Három részre	162
9 Talányba csomagolt rejtély	186
10 Bújócska	221
11 Az utolsó játszma	243
Epilógus – Szétszóródott lengyelek	266
Függelék	277
Jegyzetek	285
Rövidítések	292
Irodalom	294
A képek forrása	296
Névmutató	297

A TÉRKÉPEK LISTÁJA

Lengyelország felosztása az első világháború előtt	28
Lengyelország 1922–1939	80
Lengyelország felosztása 1939–1941	125
Gwido Langer menekülési útvonala 1939-ben	134
Franciaország 1940–1942	161
Franciaország és Spanyolország keleti határa	229
Lengyelország 1945 után	264

La collaboration avec le Service britannique n'a pas cessé pendant toute la guerre et de la façon la plus intime qui se puisse rêver.

[A háború alatt a brit titkosszolgálattal való együttműködés mindvégig zavartalan és a lehető legszorosabb volt.]

Gustave Bertrand 1949. december 1-jei jelentése

1

SEHOL

Quant à l'action, qui va commencer, elle se passe en Pologne, c'est-à-dire Nulle Part.

[A cselekmény Lengyelországban, vagyis Sehol játszódik.*]

Alfred Jarry: *Übü király* (1896)

1918 novembere szerencsés hónap volt Maksymilian Ciężki életében. A Német Birodalom minden pontján forradalmak törtek ki, káosz uralkodott. A felfuvalkodott II. Vilmos császár lemondott, és elköltöztetett Hollandiába. A birodalmi hadsereg vezetőivel pedig aláírták a fegyverszüneti egyezményt egy franciaországi vasúti kocsiban. A birodalmi hadsereg katonájától talán meglepő, hogy örömmel figyeli az események ilyenén fordulatát, Maksymilian Ciężki azonban nem közönséges német katona volt.

A birodalom keleti tartományaiban a lakosság többsége nem német volt, nem akart németül megszólalni, és semmiképpen sem akart német uralom alá tartozni. Az előző év óta néhányan közülük terveket kovácsoltak: köztük tartozott Ciężki is. Maksymilian Ciężki a cserkészmozgalomban töltötte az idejét, amíg meg nem kapta a behívóját a nyugati frontra, de az úgynevezett Poseni Nagyhercegségben a cserkészlet már nem a tábortüzeket és az idős hölgyek támogatását jelentette. A „cserkészlet” csak álcaként szolgált a lengyel függetlenségi mozgalom paramilitáris szárnyának – ez volt a POWZP, a Porosz Rész Lengyel Katonai Szervezete. A lengyeleket már az is sértette, hogy az országot felosztották a szomszédos birodalmak között.

* Bajomi Lázár Endre fordítása.

Ciężkinek kapóra jöhetett, hogy 1918 februárjában egy sérülés miatt hazaküldték. Reimsnél vagy Soissons-nál felrobbant egy akna, és félig maga alá temette őt. A levegőből a tüdejébe jutott valami szennyezés, ami fertőzést okozott. Mindenesetre több időt tölthetett a „cserkészekkel”, szervezkedtek, tagokat toboroztak, és fegyvereket gyűjtöttek; és amikor felgyógyult, megszabadult a fronttól, mert rádiójelekkel kapcsolatos képzésre küldték. Ettől kezdve a rádió titkai nyújtottak neki szellemi táplálékot, de a lelke mélyén egy veszélyes, titkos vágy formálódott, nem kevesebb, mint Lengyelország függetlenségének visszaszerzése. Most, hogy Németországban kitört a zűrzavar és a káosz, eljött a cselekvés ideje. Varsóban lengyel vezetők vették át az irányítást; a „porosz országrészben” csak a helyi lengyel nép támogatásával alakulhatott civil kormány. Posenben, vagy hogy immár lengyel néven emlegessük, Poznańban a Lengyel Népi Gárda gondoskodott a rendről, és Maksymilian Ciężkit is beválasztották a helyi katonai tanácsba. Talán lassan véget ér a német fennhatóság a porosz országrészben.

A porosz országrész a történelem sötét szelleme volt; és Lengyelországban a történelem sajnos hajlamos ismételni önmagát. 1918-ban már a láthatáron volt egy háborút lezáró békekonferencia, márpedig a legutóbbi ilyen nem sok jót hozott Lengyelországnak. Bonaparte Napóleon vereségét követően 1814 novemberében összeült a bécsi kongresszus. A brit külügyminiszter, Lord Castlereagh úgy vélte, hogy a „lengyelkérdésre” tulajdonképpen pofonegyszerű a válasz: újra létre kell hozni a Lengyel Királyságot. Az asztal túloldalán Oroszországnak Krakkó és Thorn (Toruń) szép városára fáj a foga, noha ezek az osztrák és porosz befolyási övezethez tartoztak (és semmi közük nem volt a legyőzött franciákhoz). I. Sándor cár azonban racionálisan gondolkodott. Nem ragaszkodott Krakkóhoz és Thornhoz, megelégedett azzal, hogy Lengyelország királya lehet. Castlereagh elégedjen meg ennyivel. A brit miniszter folyton azt hajtogatta, hogy újra létre akarja hozni Lengyelországot. Mi lehetne hát a baj?

Úgy alakult, hogy a Lengyel Királysághoz nem sok „lengyel” terület tartozott, minthogy az egykori lengyel földek jelentős része az osztrák és porosz uralom alatt álló területeken maradt, vagy éppen a királyság határain túl, az Orosz Birodalmon belül feküdt. A királyság nem élvezett különösebb függetlenséget sem. 1830-ban, majd 1863-ban lázadások törtek ki az orosz ihletésű kormány ellen, mígnem az új cár,

II. Sándor megelégette a nacionalista elégedetlenséget. A királyságban megszüntették a lengyel intézményeket, a kormányzati tevékenységben nem használták többé a lengyel nyelvet. A cár „lemondott a feladattairól” lengyel királyként; ez azt jelentette, hogy a királyságot Oroszországhoz csatolták, és 1874-re Lengyelország megszűnt létezni. A kor satirikus francia drámaírója szerint Lengyelország Seholt volt.

Ez örökre így maradhatott volna, ha nincs a bajszos férfi. 1918-ban amúgy is nagy divatnak számított a bajusz, de ez a bajusz világhírű volt. Füzéreként lógott, látványos bujaságban, a körülményekkel dacoló túlzásként. Jekép volt, meghatározta a felszabadítási mozgalmat, azonosította viselőjét azok számára, akik csak a rádióban hallották, de soha nem látták élőben, ugyanakkor gyakorlati célt is szolgált: elfedte azoknak a fogaknak a hiányát, amelyeket puskatussal vertek ki 1887-ben egy szibériai cári börtönben.

Egy három birodalom által felosztott és uralt országban kevés lehetőség kínálkozott egy új köztársaság vezetőinek kitermelésére. Egyvalaki azonban mégis kiemelkedett. Valaki, aki kérlelhetetlenül ellenségesen viseltetett Oroszországgal szemben, aki baloldali aktivistaként úton-útfélen hangoztatta, hogy Lengyelországnak újra függetlenné kell válnia, ha máshogy nem, akkor erővel. Ő viselte az említett bajuszt. Ez a férfi Józef Piłsudski, aki 1918 novemberében egy magdeburgi börtönben raboskodott. Fogvatartói azonban tudták, hogy egy leendő államfőt őriznek, márpedig ők nem akartak kormányozni Varsóban, ahol az oroszok már több mint száz éve uralkodtak. Csak azt kellett kitalálniuk, hogyan állíthatják maguk mellé Piłsudskit és a potenciálisan független Lengyelországot, hogy ne válják belőle a szövetségesek bábja. Senkit sem lepett hát meg, amikor november 8-án közölték Piłsudskival, hogy szabadon távozhat, és egy különvonattal Varsóba küldték, ahol „a hatalom az utcán hevert”. Piłsudski napokon belül és vérontás nélkül vezető pozícióra tett szert az új demokratikus rendszerben. Megszületett a Lengyel Köztársaság.

Kivéve azt a területet, amelyet a lengyelek Wielkopolskának (Ólengyelhonnak) neveztek: ezt a németek olyan tartományokra osztották, mint a Poseni Nagyhercegség, Maksymilian Cieżki szülőhelye. Wielkopolska a neve és jelentősége ellenére mintha kimaradt volna az új lengyel államból. Nem működött a hatalom megosztása a németekkel. A feszült légkörben gyengült a németek szorítása, a tartomány változásra készült. Már csak a jelet kellett megadni.

1918. december 27-én VIP-látogató szónokolt Poznań központjában: Ignacy Paderewski világhírű zongorista, a lengyel jogok harcosa. Mindegy is, hogy mit mondott: a hallgatóság tökéletesen olvasott a sorok között, és másnap kitört a felkelés. Ciężki egysége megszállta a poznańi vasútállomást. A következő feladat a közeli Wronki városának átvétele volt. Erre bonyodalmak és vérontás nélkül került sor, máshol azonban nem állt ilyen jól a forradalom. A németek felvették a harcot. És éppen, amikor Wielkopolskának minden harcosra szüksége lett volna, Ciężki ágynak esett a tüdőproblémái miatt.

Ciężki dühösen és tehetetlenül betegeskedett, amikor végre eszébe jutott a jelekkel kapcsolatos kiképzés. A 19. század elején a poroszok jelentős erődöt emeltek Poznań óvárosától északra. Az erőd tervezett helyén lévő két falu lakóit kiköltöztették, bár történelmi múltra visszatekintő szőlőtermesztésüket elismerték az új erőd nevével; igaz, hogy a helyiek csak Citadellának hívták. A Winiary-erőd 1903-as modernizálásakor egy távíróállomást is létrehoztak, és az erőd mostanra lengyel kézbe került. 1919. április 2-án Maksymilian Ciężki csatlakozott a Citadellában működő poznańi rádiós egységhez.¹

A Citadellában Maksymilian Ciężki megismerkedett egy tizenéves műszerésszel. Antoni Palluth éppen csak elvégezte az iskolát, és azok közé a fiatalok közé tartozott, akik kezükbe akarták venni az ország irányítását – sok más lengyelrel együtt a németek kiebrudalása volt a céljuk. Palluth azonban nem csupán nemzeti büszkeségből csatlakozott a felkeléshez. Elsősorban a munkája miatt, abban rejlett a tehetsége.

Antoni Palluth valósággal varázsolt a levegőből. Volt valami egészen kivételes a drót nélküli távíróban. A levegőt betöltötték a láthatatlan, hallhatatlan, észlelhetetlen, kísérteties üzenetek. A modern berendezések segítségével mégis meg lehetett fejteni a levegő titkait: a statikus zaj zümmögéséből kihallatszottak a morzeritmusok. Előfordult, hogy a jel hullámhossza meg-megváltozott, máskor a gép rakoncátlankodott, és a kedvezőtlen időjárás is megnehezítette a vadászatot. Palluth azonban értett a gépéhez, az pedig meghálálta Palluth tehetségét. Antoni Palluth kiváló rádiómérnök volt.

Palluth és Ciężki nem sokáig állomásozott egy helyen, találkozásuk azonban rendkívüli fontosságúnak bizonyult. Ők ketten már azt az új, technikai alapú országot képviselték, amellyé Lengyelország vált – ők voltak a rádiósok. Ciężki és Palluth bajtársiassága huszonöt éven át

tartott, mivel élére álltak annak az akciónak, amelyből a német Enigma titkosításának megfejtésére irányuló legnagyobb nemzetközi küzdelem kialakult. Egyelőre azonban szüneteltetniük kellett az együttműködést. Május közepén Palluthot Wielkopolska északi részébe küldték, valamivel később pedig Ciężkit írták be egy újabb tanfolyamra.

Közben el kellett valahogy rendezni a háború utáni Lengyelország ügyét, hogy ne ismétlődjenek meg az 1814-es események. A dühödt seregek, a megtépázott gazdaság, a több ezer halottat számláló harcok utórezgéseiben megkezdődött a békekonferencia. Akárcsak 1814-ben, megint a segítőkész britek javasoltak új határokat, és tárgyalták gondtalanul az erős, független lengyel állam újraalapítását. Ezúttal a lengyeleket is meghívták, részben saját szívós harcosaiknak köszönhetően. A franciák ragaszkodtak hozzá, hogy ott legyenek a lengyelek is. A franciák számára a háború utáni rendezés legfontosabb célja a németek megzabolázása volt. Ehhez kulcsfontosságúnak számított a német–lengyel határ rendezése. De nemcsak a franciák viszonyultak igen pozitívan a lengyel államhoz. Wilson elnök béketervének, a híres tizennégy pontnak a tizenharmadik pontja így szólt:

„Független lengyel államot kell létesíteni, amelynek magában kell foglalnia a vitathatatlanul lengyel lakosság lakta területeket, szabad és biztonságos kijáratot kell biztosítani számára a tengerhez, politikai és gazdasági függetlenségét és területi sérthetlenségét nemzetközi szerződéssel kell garantálni.”

Mindez nagyon szépen hangzott. Természetesen muníciót adott a szivarfüstös párizsi konferenciatermekben folyó lázas beszélgetéseknek. Wilson tizenharmadik pontja azonban nem volt sokkal több kívánságnál. Lengyelország nyugati határa papíron nagyjából a 18. század végéig érvényes állapotokat idézte. A 18. század végén azonban Németország mint állam még nem létezett. A németek az 1914-es határokat hagyták volna meg, amikor Lengyelország mint állam nem létezett. Mi legyen Németország néhány keleti részével, amely most Lengyelország nyugati részévé válik, és ahol évtizedek óta németek élnek? Kinek a kárára biztosítják a tengeri kijáratot? És kik írják alá a garanciákról szóló nemzetközi szerződést?

A frissen újraalapított Lengyelországnak tehát minden oka megvolt rá, hogy ódzkodjon a továbbra is nagy hatalmú szomszédától, amelynek

csapatai még mindig megszállás alatt tartották az ország nagy részét. A lengyelek sajnos nyilvánvalóan nem értették meg a konferencia célját. A konferencia nem arról szólt, hogy megtisztítsák Lengyelországot a németektől, de még csak nem is Lengyelország leendő jólétéről. Hanem Németország határaitól. És a szövetségesek úgy vélték, hogy ez a megfontolás önmagában elég a lengyelkérdés rendezéséhez.

Azt leszámítva, hogy „1919 februárjában mind Oroszország, mind Lengyelország csecsemőkorú volt, az egyik tizenhat, a másik mindössze négy hónapos. Mindkettő állapota krónikusan bizonytalan volt, az életéért küzdött, és gyakran visított”.² Egyik ország sem várta meg, hogy a Versailles-ban üléselő nagy hatalmak rendelkezzenek az érdekekben. Majd ők – pontosabban Szovjet-Oroszország – tisztázzák a helyzetet.

A szovjet terv mögött Vlagyimir Iljics Uljanov, más néven Lenin állt. „Ha Lengyelország szovjetizálódott volna, ha a varsói munkások megkapták volna Oroszországtól az elvárt és örömmel várt segítséget, akkor a versailles-i szerződés meggyengült volna, sőt a győztesek által kiépített nemzetközi rendszer egésze összeomlott volna.” Ez az álomkép a titkos „Visztula-terv”-ben testesült meg, amely a Lengyelországot átszelő folyóról kapta a nevét – a fedőnév persze leleplezte a tervet, bár a bolsevikok váltig állították, hogy az akció csak a határok védelmét szolgálja.

A szovjet–lengyel háború azzal kezdődött, hogy Szemjon Bugyonnij lovashadserege kiszorította a lengyel erőket Ukrajnából. Majd 1920. július 5-én a Vörös Hadsereg offenzívát indított Lengyelország északkeleti részén, a mindössze 27 évesen már tábornokká kinevezett Mihail Tuhacsevszkij vezetésével. „Fehér-Lengyelország holttestén át vezet az út a világégéshez” – hangzott Tuhacsevszkij tüzes napiparancsa. Gyorsan és látványosan haladtak előre. A harmadik lovashadtest – a rettegett vörös kozákok serege – északon garázdálkodott, míg Tuhacsevszkij magabiztosan csörtetett nyugat felé. Az oroszok a Visztula mentén Varsótól keletre jártak. Varsó hamarosan elesik, és ezzel megnyílik az út a bolsevikok előtt egész Európa felé. Lenin álma végre teljesül.

Az ásványi anyagokban gazdag vizéről híres belgiumi Spa nyaralóvárosban a szövetségesek újabb adag szivarfüstre készülődtek; ezúttal a jóvátételről tárgyaltak. Spa becses vendégeinek balszerencséjére 1920 júliusának első hetében az ásványvíz csak az égből érkezett. Eső áztatta a küldötteket, és növelte a rosszkedvüket. Ha a jóvátétel nehéz ügye nem lett volna elég, most a lengyelek is forrongtak Európa távoli keleti

peremvidékén, és ezt a problémát nyilvánvalóan maguk a lengyelek idézték elő. Elfoglalták Wilnót (Vilnius) és a Lwów (Lviv) környéki nem lengyel ajkú vidékek egy részét. Kötötték az ebet a karóhoz Danziggal (Gdańsk) kapcsolatban. És most még ez is: a lengyelek a szövetségesek segítségét kérték az oroszok megállításához.

A britek lassanként megértették, hogy az orosz előrenyomulás Lengyelországban komolyra fordulhat: ha a szövetséges erők nem állítják meg hathatósan a szovjetek nyugati előrenyomulását, akkor – Winston S. Churchill szavaival élve – „a bolsevizmus rettenetes ostobasága” a nyugati demokráciákat fenyegetheti. Nagy-Britannia élén demokratikus vezető állt, David Lloyd George, aki 1918-ban győzelemre vezette az országát. Lloyd George tekintélye azonban egyre hanyatlott, és az sem segített, hogy képtelen volt rendet teremteni a konferencián. Saját politikai válsága leküzdéséhez Lloyd George-nak arra volt szüksége, hogy ő teremtsen békét Európában, a békéhez pedig meg kellett nyernie a Wola Okrzejska-i férfit.

Wola Okrzejska mintegy 100 kilométerre fekszik Varsótól délkeletre, de olyan apró, hogy nincs is minden térképen feltüntetve. A lengyel tudatalattinak mégis kitörölhetetlen része, mert itt született Lengyelország válasza Sir Walter Scottra. Henryk Sienkiewicz Nobel-díjas író nevét az egész világ ismerte a 20. század első felében: minden könyvespolcon ott volt a *Quo vadis*, a Néró Rómájában élő keresztények szerelmeiről és küzdelmeiről szóló regény, amelyet legalább ötven nyelvre lefordítottak, és 1924-re már három filmváltozat készült belőle. Lengyelországban valószínűleg jobban ismerik Sienkiewicz-t a 17. századi államközösségekben játszódó hazafias történelmi regényeiről, amelyekben rettenthetetlen lengyelek küzdenek országuk fennmaradásáért a lázadó kozákokkal, a megállíthatatlan svédekkel és a mohó muszkákkal. 1920-ban a félelmetes vörös kozákok szabadon vágtazhattak keresztül-kasul Lengyelországban, éppúgy, mint a Sienkiewicz-nél olvasható rossz emléké napokban, miközben a Vörös Hadsereg könyörtelenül masírozott Varsó felé.

Nagyon is helyénvaló volt hát, hogy ebben a politikai válságban Lloyd George egy másik Wola Okrzejska-i férfitől várt segítséget. Ez a férfi 1888-ban született abban a falusi házban, amelyet a nagyapja vásárolt Henryk Sienkiewicz nagybátyjától. Valaha Ludwik Niemirowskinak hívták, ezen a néven kezdte ragyogó tudományos pályáját:

a lwówi, lausanne-i, londoni és oxfordi egyetemen tanult. 1907-ben Nagy-Britanniában telepedett le, immár Lewis Namier néven. A háború kitörésekor oxfordi barátai „kimenekítették a brit hadseregből (ahol rövidlátása és torokhangjai miatt valószínűleg a saját társai lőtték volna le, ha a németek megkímélik), és állást szereztek neki a Külügyminisztérium hírszerző szolgálatánál”.³ Később részt vett a versailles-i béketárgyalásokon. 1920-ban ő volt a Külügyminisztérium lengyel térképészeti szakértője. A nemzetközi békekonferenciákon hagyományosan a britek feladata vonalakat húzogatni a térképeken a perlekedő népek megnyugtatására, és Namier sokat dolgozott a ceruzájával. A britek javasoltak határokat az oroszok és a lengyelek között, hogy felszámolják a Lengyelország keleti határával kapcsolatos idegesítő problémát, és gyorsan véget vessenek a háborúnak. A vonalat Namier főnökéről, Lloyd George külügyminiszteréről, Lord Curzonról nevezték el. Tekintve, hogy Curzonnak az égvilágon semmi köze nem volt hozzá, nem szerencsés, hogy róla nevezték el a vonalat, amely ironikus módon egy idegenbe szakadt lengyelnek köszönhető.

A Curzon-vonal nagyjából észak és dél között halad ideálisan elhelyezkedő folyók mentén, legalábbis északon. Délen a folyók nem viselkedtek ennyire előzékenyen, ezért vita tört ki, hogy a vonal Lwówtól keletre fusson-e (Lengyelországhoz helyezve a lengyel ajkú Lwówt és a nem lengyel ajkú szomszédos területeket), vagy inkább Przemysltől nyugatra (mindkét várost Ukrajnába, pontosabban Oroszországba helyezve). Mindkét megoldás rossz volt: bármelyiket fogadják el, jelentős részeket kell feladni az országból. A britek diplomáciai nyomására és a napról napra aggasztóbb háborús hírek hallatán a lengyelek beadták a derekukat. Meg kellett elégedniük a Curzon-vonal kevésbé rossz változatával és a lengyel oldalon hagyott Lwóvvval. A lengyel állam még kétéves sem volt, de már több száz négyzetkilométert kellett átengedniük az oroszoknak. Megint felosztották az országot. Az állam csak akkor maradhatott egyáltalán életben, ha valami rendkívüli történik: egy modern csoda.

Stanisław Sroka főhadnagy rádiósként dolgozott Varsóban, azt az unalmas feladatot bízták rá, hogy kiértékelje az elfogott orosz rádióforgalmat, így nem szerezhette dicsőséget a fronton. A munka fárasztó volt, és csüggesztő, de az élet még háború idején sem áll meg. Sroka főhadnagy húga házasodni készült, és mivel neki kellett kiad-

nia a menyasszonyt, szabadságot kért, hogy eleget tehessen e fontos kötelességének. A tapintatlan oroszok nem rendeltek el tűzszünetet, és nem vezényeltek álljt az esküvő időtartamára, ezért valakinek át kellett vennie a jó főhadnagy feladatait a katonai hírszerzésnél, amíg folyt a vodka, és ropták a táncot. Nagyon sok vodkáról lehetett szó, mert kétheti helyettesítésre kérték a Sroka főhadnagy által választott tisztet. Választása a hadsereg egy másik főhadnagyára esett, de Srokával ellentétben ő olvasta Edgar Allan Poe *Az aranybogár* című novelláját. *Az aranybogár*ban egy egyszerű titkosírás vezeti el a főhóst az elásott kincshez – fantasztikus olvasmány, alaposan megragadja a képzeletet. Jan Kowalewski, a helyettes főhadnagy jól használta fel az olvasmányélményt. Abban a két hétben egészen újfajta kinccsé formálta a rádiós jeleket, és ez megragadta a lengyel vezérkar fő tisztségviselőinek képzeletét.

Amikor ugyanis Kowalewski megkapta a számokkal titkosított írásban rögzített elfogott üzeneteket, nem elégedett meg a hívőjelek és a csapatmozgások potenciális adatainak elemzésével: tudni akarta, hogy pontosan miről szólnak az üzenetek. Elhatározta, hogy megfejti a rejtélyt, és hamarosan rájött, hogy a titkosírás egy meglehetősen egyszerű bigrambehelyettesítéssel rendszer a ráhelyezhető tizenkét számjegyes megfejtő kulccsal. Az üzeneteket pedig nagyon is érdemes volt elolvasni.

Az üzenetek nemcsak azt árulták el, hogy mit gondolnak a vörösök, hanem azt is, ahogyan a fehéreket értékelik. Lengyelország számára nem csupán a bolsevikok jelentettek fenyegetést: ha az orosz imperialisták visszaszereznék a hatalmat, visszakövetelnék régi birodalmukat is, egészen a német határig. Kowalewski megfejtette, hogy a fehérgárdisták vezérének, Gyenyikin tábornoknak az utóvédjét akarják megtámadni a vörösök. A lengyel fővezér, Rozwadowski tábornok döbbenten szembesült vele, hogy az orosz polgárháború mindkét oldalába beleláthat. Valóságos ajándék volt ez: madártávlatból figyelhette a teljes stratégiai helyzetet. Nem volt éppen jó hír, de Rozwadowski tábornok éppen erre volt kíváncsi. Ettől kezdve az üzenetek nyomon követése és megfejtése lett a legfontosabb feladat.

Jan Kowalewski tekintélyes testalkatával medvére emlékeztetett, de akik jobban megismerték, nagyra értékelték remek humorérzékét és kivételes, intuitív elméjét. Kowalewski kinevezése a lengyel kódfejtés

élére kulcsfontosságú lépés volt afelé, hogy Lengyelország világszövét válhasson a kódfejtés művészetében. Mert Kowalewski először is azt kérte, hogy minden önkéntesnek jelentkező matematikatanárt osszának be a csapatába. A kódfejtők addig nyelvészek és pszichológusok voltak. Kowalewski mérnök volt, és alaposan átalakította a kriptológia mesterségét.

Az új, tudományos megközelítés létjogosultsága hamarosan bebizonyosodott. 1920 júliusának elején három napon át érkeztek a központi műveleti rendelkezések, hogy összehangolják Bugyonnij hadműveleteit a Vörös Hadsereg Lengyelországot lerohanó többi hadtestének akcióival:

Parancs a délnyugati front hadseregének... A 14. hadtest a lovashadtest feladatait figyelembe véve megtöri az ellenség ellenállását a Zenic folyó mentén, és támadói teljes haderejével döntő offenzívát indít Tarnopol–Przemysl–Gorodok irányába...

[aláírás] A délnyugati front parancsnoka JEGOROV

A front forradalmi tanácsának tagja SZTÁLIN

A délnyugati front vezérkari főnöke PJETYIN

24/VII-1920

Megfejtette/az eredetivel egybevetette: Kowalewski⁴

E parancsok új offenzíváról tanúskodtak:

Az ellenség maga tájékoztatta a főparancsnokságot lelki- és fizikai állapotáról, erősségeiről és veszteségeiről, a mozgásáról, az elért győzelmekről és az elszenvedett vereségekről, a szándékokról és a parancsokról, a főhadiszállásuk állomáshelyeiről, hadosztályai, dandárjai és ezredei bevetéséről stb. 1920 augusztusának második felében hihetetlen pontossággal tudtuk követni Bugyonnij lovas seregének minden mozdulatát... Augusztus 19-én elfogtuk, augusztus 20-án pedig el is olvastuk a teljes műveleti parancsot, amelyet Tuhacsevszkij küldött Bugyonnijnak, felsorolva seregei valamennyi feladatát.⁵

A megszerzett információt egyenesen a vezérkari főnöknek továbbították, néha pedig magának a főparancsnoknak, Józef Piłsudskinak.

IR

Ściśle tajne.

Tłumaczenie szyfrogramu.

Od: Pr. Połudn. Zachodn. Do: D-ów armji XII, Przejci: 24/VII dczytan 25/VII
1-j konnej, XIV.

U w a g i	T R E S C
<p>do 5.</p> <p>(Nowa Aleksandrija - Paizy)</p> <p>Deszyfrował:</p>	<p><u>ROZKAZ do armji Południowo Zach. Frontu</u></p> <p>..... (peczętku brak)..... 5-3 sierania</p> <p>2) ..Dubno..... (przerwa).....</p> <p>.....rejonem LWOV-RAWA RUSKA, wyrzuciwszy przed- nie swoje oddziały w celu zajęcia przepraw przez SAN w rejonie SINIAWA-PRZEMYSŁ.</p> <p>3) XIV-a armja bierze pod uwagę zadania konnej armji, zaimie opór nieprzyjaciela na linii rzeki ZBRUCZ i całą siłą swojej grupy sztur- mowej poprowadzi decydującą ofensywę w ogól- nym kierunku na TARNOPOL-PRZEMYSŁ-GORODOK.</p> <p>4) Linie graniczne między:</p> <p>XII-a armja i Frontem Zachodnim: na 24/VII DOMBROWICA-RATNO-RODAWA-ALEKSANDRIJA, wszy- stkie te punkty, oprócz pierwszego - dla frontu Zachodniego.</p> <p>XII-a armja a Konną armją: St. KIWIERO- LONACZI-MIROCZE-LABUN-HUDNIK, wszystkie te punk- ty dla XII-j armji.</p> <p>Konną armją a XIV-a armją:</p> <p>..... (przerwa).....</p> <p>Głównodowodzący połud. zach. Frontem JEGOROW Członek Rady rewolucyjnej frontu STALIN Szef Sztabu Poł. Zach. Frontu PIETIŁ Z oryginałem zgodne - Sz. Op. Wydz. XII arm. KRAKLIŚ Zeszyfrował WANIN. 24/VII-1920 roku.</p> <p>Za zgodność z oryginałem: <i>Kowalewski</i> Naczelnik Wydz. 2.</p>

NACZELNE DOWÓDZTWO W. P.
(SZTAB GENERALNY)
Oddział II. Biuro Szyfrowe
Sz. Nr. 31724 /II.

Warszawa, dnia 25/VII 192

Rozesłano według rozdzielnika Nr. I

ENIGMA
MATHISSE
ARCHIVES
New York

Charkow
Kapitan i Szef Biura Szyfrowego.

A vizstulai csoda. Jan Kowalewski fejtette meg az 1920. évi orosz-lengyel háború alatt

A helyzet egyre jobb lett. Az elfogott üzenetekben a bolsevikok elmondták a csatarendet, seregeik helyzetét, de még a később használandó új titkosítás részleteit is. A rádiósok lehallgatták a vitákat a Tuhacsevszkij és Bugyonnij serege közti távolságról. Tuhacsevszkij irányítása alatt a Vörös Hadsereg széles sávban állomásozott: ennek lehet értelme az oroszok számára, ha be akarják keríteni Varsót, de sérülékennyé is válnak tőle – már ha Piłsudski képes a megfelelő helyre mozgatni a csapatait. Piłsudski a két orosz hadsereg közti sávba vezényelte a katonáit, így Varsó nyitva maradt, hogy klasszikus napóleoni manőverrel hátulról keríthessék be Tuhacsevszkijt. Ezzel Piłsudski hatalmas kockázatot vállalt, mert sokkal kevesebb katonája volt, de Kowalewski hírszerzői információra támaszkodhatott.

Augusztus 12-én többoldalas üzenet érkezett. Nemcsak a hosszúsága miatt tűnt fontosnak, hanem az újfajta titkosítás miatt is. Kowalewski egysége tudta a dolgát: mindössze egy óra alatt megfejtették az új rendszert, és sikerült annyira desifrizolni az üzenetet, hogy érthetővé váljon a lényeg. Augusztus 14-ére tervezték a döntő támadást Varsó ellen, alig maradt idő reagálni. Mivel az orosz egységeket több száz kilométer választotta el egymástól, nélkülözhetetlen volt számukra a rádió. A legfontosabb feladat az volt, hogy Tuhacsevszkij ne mozduljon, amíg Piłsudski előkészíti a manővert. Hogy az esélyek legalább egy kicsit javuljanak, Piłsudski elrendelte, hogy zavarják az orosz rádiókommunikációt. Ezzel a hírszerzők kevesebb információhoz jutnak, de késlekedést és zavart okoznak az ellenség soraiban, márpedig Piłsudskinak szüksége volt néhány nap haladékra.⁶

Felvonultak a csapatok. Władysław Sikorski tábornok vezetésével megkezdődött Tuhacsevszkij seregének bekerítése. Amikor egy-egy részen megrohanták az oroszokat, számbeli fölénybe kerültek, így az oroszok több részletben szenvedtek vereséget. A lengyelek százezer hadifoglyot ejtettek; a rettegő vörös kozákok ellovagoltak Kelet-Poroszországba, ahol a németek őrizetbe vették őket. Tuhacsevszkij pedig megmaradt seregével Oroszországba menekült, ahol Trockij és Lenin szemrehányásai várták.

A hadműveletet Lengyelországban azóta is a visztulai csodaként emlegetik. 1914 augusztusában három, merőben különböző kormányzati forma működött lengyel területen. Hat pénznemet, négy törvénykönyvet, kétféle vasúti nyomtávot és számtalan nyelvet használtak (bár csak a német, az orosz és a lengyel számított „hivatalos”-nak).

Most, hogy az ország végre egyesült, és béke honolt, a nemzet állammá válhatott, újra használhatták a régi zászlót: piros-fehér mezőn koronás sas, tekintélyes farktollakkal. A rádió és a kriptológia segítségével Lengyelország újra megjelent a térképen. A hatóságok is megértették Kowalewski kódfejtő csapatának nélkülözhetetlen szerepét, és – talán a világ valamennyi kormányánál jobban – tisztában voltak vele, hogy támogatni kell a szakma modern módszereit. A lengyel rádiósoknak köszönhetően Európa megmenekült a bolsevik veszedelemtől. Egyelőre.